

В.М. Ворона, В.А. Піддубний

Інститут соціології НАН України, Київ

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ І КОНВЕРТАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Рецензія на книгу В.М. Головатюка «Інвестиційна привабливість інноваційної сфери економіки України» (за наук. ред. д.е.н., проф. В.П. Соловйова. — К.: «Фенікс», 2012. — 364 с.).

І день іде, і ніч іде.
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки?

Т. ШЕВЧЕНКО

Одним із важливих пріоритетів сучасної держави є наука, оскільки без її належного розвитку неможливо забезпечити інноваційний поступ економіки, створення високих технологій та наукове прогнозування майбутнього.

Сьогодні наука в Україні діями влади стрімко втрачає своє стратегічне значення, систематично скорочується її державне фінансування і як наслідок відбувається деградація. Навіть у суспільному дискурсі статус ученого досить низький. Зокрема, в списку «Еліта України» (за його дискусійності), який періодично друкується журналом «Кореспондент», вчені відсутні. У складі Верховної Ради України минулих скликань була певна кількість відомих учених, у нинішньому парламенті їх, здається, вже немає.

На думку академіка НАН України, директора Інституту фізіології ім. О.Богомольця НАН України *О. Кришталю*, яка висловлена ним в ексклюзивному інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» (Л.Суржик. «Спецназ науки», ZN.UA, № 4 (101),

2 лютого 2013 р.), «наука в незалежній Україні не мала адекватної підтримки за будь-якої влади». Водночас заняття політикою в Україні приносить величезні дивіденди. Отже, доки влада залишатиметься найприбутковішим бізнесом, інновації у країні не мають жодної перспективи.

Зрозуміло, що ми зможемо успішно конкурувати у сучасному світі лише за умови, якщо впритул будемо розвивати індустрію знань — нарошувати інтелектуальну складову суспільства, створювати і реалізовувати досягнення науки. Кризова ситуація, в якій перебуває наша країна, вимагає для свого подолання принципово нового підходу до науки, використання її теоретичних та практичних здобутків у всіх сферах життєдіяльності соціуму, особливо в економіці — засадничій складовій суспільства. Водночас це потребує адекватного ставлення суспільства і держави до науки.

Успішність розвитку української економіки, а відтак і активізація її продуктивності за сучасних динамічних і глобальних викликів все більшою мірою ґрунтується на інноваційних

факторах. Ці реалії виступають основою створення передових технологій та потребують значних інвестицій для технологічного оновлення виробництва, випуску інноваційної продукції, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного товарного продукту на світових ринках.

За таких обставин одним із найважливіших завдань інвестиційно-інноваційної політики української влади є формування якісно нового соціально-економічного середовища, його інтелектуального клімату, які б обумовлювали системні економічні, соціальні, політичні, нормотворчі, інституціональні зміни і управлінські стимулювання інвестиційної активності та інвестиційних процесів.

Ефективна інноваційна діяльність передбачає необхідність постійного продукування низки системних заходів: наукових, організаційних, технологічних, фінансових, комерційних тощо; зміни діючих ділових і управлінських моделей, виробничих процесів. Все це потребує значних обсягів інвестиційних ресурсів, надходження яких прямо залежить від інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища, в якому відбувається інноваційна діяльність.

Закономірне посилення теоретичного інтересу і практичної уваги до цього процесу уможливорює глибоке осмислення становища нашої економіки як засадничої сфери життєдіяльності суспільства та іміджу країни, ділової мотивації владних структур, політичної волі керівництва.

З огляду на вищесказане вельми актуальним для сьогодення видається монографічне дослідження *В.М. Головатюка*.

Автору монографії використовує теоретико-методологічний, історико-порівняльний та прикладний аспекти аналізу проблеми науки в Україні, формулює уявлення про інвестиційну привабливість соціально-економічного середовища, на яку впливають стан соціально-політичної системи, діяльність владних структур та конкретні умови економічного характеру, вдало поєднує ґрунтовний аналіз методологічного різноманіття та новизну постановки наукової проблеми, актуальної для сучасної україн-

ської економіки, котра набуває певних рис інноваційного розвитку. Завдяки теоретичним міркуванням і узагальненням автора, а також наведеним у книзі конкретним прикладам ми маємо можливість оцінити досягнення української економічної науки у реалізації методології пізнання феномену інвестиційної привабливості інноваційної сфери національної економіки.

Можна вважати, що інвестиційно-привабливий інтерес до інноваційної складової економіки є потужним і найбільш перспективним активатором формування конкурентоспроможності країни у світовому контексті.

У концептуальну основу моделі інвестиційної привабливості закладені такі засадничі складові, як *інвестиційний потенціал* (сукупність умов, чинників, що притягують або відштовхують інвесторів) та *інвестиційні ризики* (низка факторів, що впливають на ймовірність появи непередбачених фінансових втрат або часткового недосягнення позитивних результатів інвестицій). Саме їх збалансоване співвідношення обумовлює ефективність інвестиційної діяльності з позиції інтересів суб'єктів інвестування.

Цілком обґрунтовано в монографії пропонується підхід до проблеми інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища з урахуванням інтересів інвестора, продуктивного агента та національної економіки. Саме узгодженість інтересів цієї тріади — найбільш перспективний шлях формування привабливого соціально-економічного середовища для ефективного функціонування капіталу у різних його формах та їх взаємоконвертації. Підвищення інвестиційної привабливості національної економіки повинно сприяти посиленню уваги, з одного боку, інвесторів до розширення поля своєї діяльності, а з іншого — стимулювати владу до пошуку цілеспрямованих дій з покращання інноваційного клімату в країні.

Розглядаючи інвестиційну привабливість у соціоекономічній рефлексії, автор відзначає, що новизна цієї проблематики обумовлена масштабністю і складністю процесів в національних

економіках за умов глобалізації, а також можливістю включення України в світовий соціо-економічний простір.

Результати досліджень автора засвідчують про можливість країнам, які ще не досягли високого економічного розвитку, зробити це за рахунок нарощування потенціалу своїх національних інноваційних сфер. Але незважаючи на те, що в Україні все ще є значний науковий потенціал, швидкого наукомісткого економічного зростання поки що не відбувається, а відтак країна постійно його втрачає. В результаті цього інноваційний потенціал не зростає, а інвестиційна привабливість національної економіки як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів погіршується.

Як свідчить практика, реформи мають базуватися на економічній теорії, знаннях, фактах, успішному досвіді інших країн, а не на спонтанних, популістських рішеннях, до яких звикли в Україні. І головне, реформи повинні вести до позитивних, заздалегідь прорахованих економічних і соціальних результатів. Цей системний процес має супроводжуватися відповідними проектами інноваційного спрямування, які дозволять економіці країни включитись у глобальний розподіл праці.

Розглядаючи інвестиційну привабливість соціально-економічного середовища в контексті феноменів суспільної та інноваційної активності людського і соціального капіталу у всіх сферах життєдіяльності соціуму, автор підкреслює, що інвестиції є потужною силою модернізації української економіки, спрямованою на формування нової якості нашого суспільства.

Розвитку продуктивних форм соціальної організації економічної діяльності значною мірою сприяє соціальний капітал. Соціальний капітал виступає як засіб розв'язання проблем колективної дії і полягає в особливостях соціальної організації, яка полегшує координацію діяльності та забезпечує динамічний економічний розвиток та ефективну суспільну політику.

Грунтовні дослідження впливу соціального капіталу на динамічний розвиток суспільства з допомогою математичного моделювання здій-

снено в Інституті кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України. Результати цього дослідження дають підстави стверджувати, що зростання соціального капіталу призводить до зменшення вразливості суспільства, загрози розбалансованості економічних, соціальних, інституціональних та інших процесів. Отже, чим менші такі загрози, тим вірогідніше забезпечення прийнятних умов і можливостей для накопичення соціального капіталу, а відтак і зростання взаємної довіри у суспільстві та інвестиційної привабливості інноваційної складової – стрижня соціально-економічного середовища.

Як слушно констатує автор, рівень державно-політичного розуміння проблем інноваційності економіки України сприяє накопиченню і реалізації соціального капіталу, конвертації його в економічний розвиток. Соціальний капітал як наявність соціальних зв'язків і довіри реалізується у взаєминах індивідів, соціальних груп і колективів.

Так само як фізичний і людський капітали, соціальний капітал виступає одним із стрижневих чинників вирішення суспільних проблем соціуму на основі масштабного задіяння його продуктивних сил, наукового потенціалу та динамічного розвитку інноваційної сфери економіки. Останні, формуючи ефективне соціально-економічне середовище, сприяють зростанню запасу знань, продуктивній взаємоконвертації та солідарній взаємодії соціального, наукового та економічного капіталів українського суспільства.

У монографії системноутворюючими складовими реалізації інвестиційної привабливості виділені: 1) соціально-економічне середовище; 2) інтеграційний показник – соціальна солідарність; 3) механізм втілення – регіональні наукові центри НАН України. Оптимальний методологічний підхід, запропонований у роботі, сприяє виявленню потенціалу соціальної солідарності, коли гармонійно узгоджуються різного характеру норми спільної (колективної) взаємодії, завдяки чому йде інтенсивне генерування нових знань, трансформація їх у повсякденні практики, а отже зростання людського і

соціального капіталів задля зменшення соціально-економічних ризиків, негативних соціальних наслідків для суспільства.

У монографії досліджуються особливості кластерного підходу до формування інноваційного потенціалу національної економіки як провідного фактора інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища. Запропонована оригінальна концепція вимірювання й оцінювання інноваційного потенціалу територіальних утворень. Обґрунтовується, тезис, що можливість використання феномену соціальної фрагментації у контексті кластерної організації національної економіки може суттєво знизити суспільні ризики, притаманні їй на сучасному етапі функціонування, та поліпшити інтенсивність інтеграційних як економічних, так і соціальних процесів загалом.

Відомо, що для успіху в будь-якій справі необхідні ресурси, стимули та інтелект. Економічна наука не приділяла достатньої уваги інтелекту, мабуть, тому, що його досить важко вимірявати. А ось щодо стимулів і ресурсів, то є два головних підходи. «Ліберальний» підхід акцентує увагу на стимулах. Наприклад, для прискорення економічного зростання ліберали пропонують конкуренцію і відбір. Прибічники ресурсно-орієнтованого підходу опираються на існуючі структури економіки і стурбовані її «захистом» і «підтримкою». Стимули і ресурси, як це часто-густо має місце в економіці, не тільки доповнюють одне одного, але й вступають у протиріччя: щось міняти та і взагалі працювати звичайно доводиться саме тому, що «ресурс» дорожчає.

Якщо розглядати інтелект як особливий «людський ресурс», то він не лише доповнює інші фактори, але й може їх замінити чи, навпаки, ними замінитися. За вмілої інкорпорації інтелекту як єдиного рушія і глибинної основи трудової діяльності у побудові продуктивної економіки він стає креативним стрижнем розвитку суспільства.

Реальний економічний поступ нині вже майже на пряму залежить від наукомісткості і «висоти» технологій, які перманентно удоскона-

люються фундаментальною наукою та винахідницьким талантом людини. До того ж в нормативних документах звертається увага на так звані технічні рішення наукових розробок і відкриттів, обов'язковим є їх принципова новизна, відповідність цілям підвищення продуктивності праці, споживацької та екологічної якості продукції, а також принципам економії трудових зусиль, сировинних й енергетичних ресурсів. Отже, тут ми вбачаємо перспективу повного збігу векторів успішної діяльності і цивілізаційного розвитку.

Досить змістовно й аргументовано розкривається авторська позиція щодо можливості вирішення проблеми поліпшення інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища за рахунок включення в глобальну конкуренцію не окремих регіональних капіталів, а їхнього потенціалу, сконцентрованого у блоках регіонів. Особливо важливим вбачається пошук автором підходів, адекватних, зокрема, територіальній організації наукового потенціалу країни. Тому у монографії представлено концептуальне бачення вирішення проблеми інвестиційної привабливості у контексті адекватності функціонування територіальних наукових комплексів, якими є регіональні наукові центри НАН України – локомотивів науково обґрунтованої практики економічного розвитку як регіонів, так і взагалі країни.

В реаліях українського сьогодення це можна здійснити на засадах удосконалення соціально-економічних механізмів функціонування й розвитку цих наукових комплексів, якими є регіональні наукові центри НАН України, та які найбільшою мірою адекватні концепції просторових економічних кластерів. Регіональні наукові центри можуть виступати безальтернативною основою формування механізму розвитку національної економіки. Такі центри спроможні виконувати функції економічних кластерів нарощування потенціалу інвестиційної привабливості, що надають високого суспільного іміджу вітчизняній науці та довіри до неї. Запропонована автором нова модель державної регіональної економічної політики, розро-

блена за принципом *кластеризації* на базі діючих наукових центрів спроможна сформуванати регіонально відповідальну економіку та соціально-економічне середовище, в якому перманентно продукуватиметься інноваційна функція соціальної солідарності, відтворюватиметься соціальний капітал і конвертуватиметься в економічний капітал, що забезпечить гармонізацію індивідуальних, колективних і загальних цілей.

Логічним завершенням монографії є остання глава, де автор відзначає, що виняткова складність досліджуваної проблеми, котра постає перед українським суспільством, потребує якісного зрушення у вивченні умов, чинників і механізмів її виникнення та шляхів розв'язання, глибшого проникнення в закономірності впливу динаміки зміни соціального вибору влади, функціонування політичного істеблішменту, удосконалення державного управління.

Теоретичні напрацювання В.М. Головатюка гармонійно доповнюються емпіричною базою дослідження. Мова йде про використання статистично-інформаційних матеріалів, аналіз офіційних джерел вітчизняного і міжнародного значення, даних моніторингових досліджень. Такий широкий спектр системного застосування аналітико-статистичних матеріалів дав можливість автору не лише підтвердити теоретичні положення у монографії, але і надати останнім прикладного, інструментального характеру, що, безумовно, значно посилює її цінність.

Одержані автором результати можна вважати достатньо значущими. Вони забезпечують новий аспект розгляду існуючих наукових розробок, доповнюють економічну науку новими підходами щодо інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку економіки. Окремі положення монографії можуть бути використані для подальших досліджень в царині виявлення фундаментальних інтелектуальних та інноваційних резервів у національній економіці.

Заслуговує на увагу інформаційний супровід у вирішенні проблеми цільового розповсюдження знання як тренду діяльності регіональних наукових центрів, здатних ефективно впливати на економічну політику країни.

Але необхідно вказати на деякі недоліки в роботі.

Не дивлячись на наявність досить розмаїтого, але логічно вивіреного тлумачення понятійно-категоріального апарату, деякі базові поняття, зокрема поняття «*регіон*» у тексті трактується неоднозначно. Регіон виступає як досить широка адміністративно-територіальна одиниця (регіональний науковий центр), крім того, це поняття ототожнюється з обласною структурою України. Очевидно, певна гнучкість у тлумаченні поняття продиктована особливістю балансу продуктивних сил на території країни, і відтак може стимулювати державне управління до пошуків оптимуму їх розташування.

Бажано було б акцентувати увагу на тому, що важливим барометром формування інвестиційної привабливості соціально-економічного середовища є політична воля влади. Знання стану, та особливостей функціонування українського політикуму, тенденцій його пріоритетності, перспектив бачення та ініціювання цього процесу багато в чому визначають масштабність, сталість та ефективність інвестицій в інноваційні проекти.

Пріоритетом діяльності істинно патріотичної влади повинно стати створення умов для розвитку суспільства з високим рівнем знань і активного втілення їх у реальність, що забезпечить продуктивну динаміку економіки – життєвого фундаменту соціуму, а на цій основі – гнучкого розвитку галузей і сфер, які базуються на конкурентних перевагах саме нашої країни у світовому просторі. Слід також показати прогностичні тенденції реальних перспектив реалізації системи чинників державного регулювання і підтримки міжнародного та внутрішнього інвестування національної економіки.

Послідовне втілення сучасної методології авторського дослідження в її теоретичному і прикладному аспектах дає змогу на належному рівні аналізувати актуальні проблеми нашої економіки, а монографія В.М. Головатюка є вагомим внеском у науку про соціально-економічні процеси та розвиток українського суспільства.